

Centrum Badań Holokaustu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Inauguracja, działalność, wyzwania i plany¹

Wszyscy są tutaj, zatoczył ręką koło, i żadnych grobów. Dlaczego nie ma żydowskich grobów? Dlaczego nikomu nie jest smutno?... Nie chcą odejść, gdy się ich nie żałuje, gdy się nie płacze po nich. Od nieopłakanych duchów taka szarość².

W dniu 17 stycznia 2008 r. w sali Libraria Collegium Maius odbyła się inauguracja działalności Centrum Badań Holokaustu UJ (CBH UJ), niezależnej jednostki Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ. Podczas uroczystości głos zabrali zaproszeni goście oraz gospodarze inauguracji – JM Rektor UJ prof. dr hab. Karol Musioł, dziekan WSMiP prof. dr hab. Wiesław Kozub-Ciembroniewicz – przewodniczący Rady Naukowej Centrum, prof. dr hab. Zdzisław Mach – dyrektor Instytutu Europeistyki UJ, oraz dyrektor Centrum Badań Holokaustu, dr Jolanta Ambrosewicz-Jacobs, przedstawiając wizję, idee i założenia metodologiczne Centrum.

Dlaczego na UJ powstało Centrum Badań Holokaustu? „Bo holokaust jest częścią historii współczesnej, ale też historii faszyzmu, jest częścią tradycji europejskiej, z którą musimy się pogodzić i którą musimy zrozumieć” – powiedział Karol Musioł, rektor UJ, podczas inauguracji. Podczas uroczystości głos zabrał prezydent Krakowa Jacek Majchrowski, który przypomniał, że przed II wojną światową czwartą część mieszkańców Krakowa stanowili Żydzi. „Po zakończeniu wojny okazało się, że tej ludności nie ma, że skończył się tysiącletni okres kultury żydowskiej, religii żydowskiej, Żydów w Krakowie” – powiedział prezydent Majchrowski. Zdaniem prof. Kozuba-Ciembroniewicza badania nad holokaustem to obowiązek uczelni. Zagłada Żydów jest bowiem częścią historii Krakowa i całej Europy.

Podczas uroczystości odbyła się także prezentacja monografii naukowej *Dyktatury i tyranie. Szkice o niedemokratycznej władzy* autorstwa Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza oraz Marka Bankowicza, wydanej przez Wydawnictwo UJ. Dostępna była też bezpłatna publikacja wydana przez UJ i Biuro Instytucji Demokratycznych OBWE, *Dlaczego należy uczyć o holokaście?* W skład Rady Naukowej Centrum Badań Holokaustu UJ wchodzi: prof. dr hab. Wiesław Kozub-Ciembroniewicz (przewodniczący), prof. dr hab. Bogdan Szlachta,

¹ Autorkami opisów części projektów są: Katarzyna Kopff-Muszyńska (koordynatorka Szkoły Letniej), Maja Brand (koordynatorka projektu Centropa) i Agnieszka Sadecka (koordynatorka Geoblogu).

² H. Krall, *Taniec na cudzym weselu*, Wydawnictwo a5, Kraków 2001, s. 108.

prof. dr hab. Zdzisław Mach, prof. dr hab. Czesław Porębski, dr Magdalena Góra oraz dr Jolanta Ambrosewicz-Jacobs. Siedzibą Centrum jest zamek w Przegorzalach.

Powołanie Centrum Badań Holokaustu UJ ma służyć konsolidacji badań dotyczących holokaustu w jednym ośrodku naukowym oraz wsparciu młodych naukowców zajmujących się tą problematyką. Zadaniem CBH UJ jest prowadzenie badań naukowych oraz zajęć dydaktycznych dotyczących holokaustu i obszarów badawczych bezpośrednio z nim związanych; rozpowszechnianie wiedzy o holokaucie i innych ludobójstwach poprzez organizację konferencji, seminariów, szkół letnich, zjazdów, odczytów, wykładów, spotkań, wystaw, publikację własnych wydawnictw, tworzenie elektronicznych baz danych; wdrażanie innowacyjnych metod nauczania i opracowywanie materiałów edukacyjnych przeciwdziałających antysemityzmowi, rasizmowi, ksenofobii i dyskryminacji; prowadzenie dokumentacji badań nad holokaustem w Polsce w ośrodkach akademickich oraz dokumentacji projektów edukacyjnych w sferze edukacji formalnej i nieformalnej (społeczeństwa obywatelskiego). CBH UJ zapewnia studentom i nauczycielom dostęp do istniejących w Europie, Izraelu i USA zasobów edukacyjnych dotyczących pamięci o Zagładzie, o historii i znaczeniu Auschwitz dla nas obecnie i dla przyszłych pokoleń. Jego zadaniem jest także udzielanie pomocy osobom trzecim, zajmującym się popularyzacją wiedzy o holokaucie i innych ludobójstwach oraz upowszechnianiem pamięci o holokaucie w znaczeniu nadanym jej przez Milchmana i Rosenberga – jako pamięci czyniącej miejsce dla różnic, pluralistycznej, perspektywicznej „wspólnocie pamięci”, służącej nie zmitologizowanej przeszłości, ale raczej problematyzującej teraźniejszość i nieupierającą się przy identyczności³.

W CBH UJ rozwijana jest współpraca z międzynarodowymi i krajowymi instytucjami o podobnym charakterze i podobnych celach, m.in. z Międzynarodowym Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokaucie w Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau (PMAB) w ramach istniejącej umowy o współpracy pomiędzy UJ a PMAB, z Akademią Pedagogiczną w Krakowie, z Domem Konferencji w Wannsee, Centropą, USHMM, Fundacją Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce (FODŻ), Żydowskim Instytutem Historycznym, JCC Kraków (Jewish Community Centre – Centrum Społeczności Żydowskiej w Krakowie) oraz wieloma innymi instytucjami, muzeami, miejscami pamięci, wydawnictwami i czasopismami naukowymi.

Centrum nie jest pierwszą instytucją akademicką w Polsce, która podejmuje temat zagłady Żydów; kontynuuje ono działania niewielkiej Pracowni Badań Holokaustu, utworzonej w 1996 r. w Katedrze Europeistyki UJ (obecnie Instytut Europeistyki UJ) przez prof. dra hab. Zdzisława Macha. Istnieją w Polsce także inne ośrodki akademickie realizujące badania nad holokaustem, ale CBH UJ jest pierwszą jednostką uniwersytecką, której wyłącznym celem są badania, edukacja oraz upamiętnianie holokaustu.

Należy odnotować, iż zinstytucjonalizowane badania nad historią i kulturą Żydów w Polsce zostały zainicjowane przede wszystkim w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie oraz na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie już w 1974 r. powstały „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi”, publikujące rozprawy i artykuły dotyczące faszyzmu włoskiego, niemieckiego narodowego socjalizmu, faszyzmu hiszpańskiego, nurtów totalitarnych w Europie w pierwszej połowie XX wieku oraz myśli postfaszystowskiej po II wojnie światowej. W 1986 r. powstał na UJ, utworzony przez profesora Józefa A. Gierowskiego, Międzywydziałowy Zakład Historii i Kultury Żydów w Polsce, który zgodnie z intencją badaczy miał początkowo tworzyć fundamenty dla przyszłych badań, a zatem skupiał uwagę na opracowywaniu bibliografii polskich judaików i inwentaryzacji cmentarzy żydowskich w Polsce, nadrabiając

³ A. Milchman, A. Rosenberg, *Eksperymenty w myśleniu o holokaucie. Auschwitz, nowoczesność i filozofia*, Warszawa 2003, s. 118.

wieloletnie zaniedbania w tej dziedzinie. W wyniku restrukturyzacji UJ Zakład został przekształcony w 2000 r. w Katedrę Judaistyki UJ, która m.in. oferuje kursy dotyczące holokaustu w ramach studiów licencjackich i magisterskich. Kolejną instytucją naukowo-badawczą było powstałe z inicjatywy profesora Jerzego Tomaszewskiego w 1990 r. na Uniwersytecie Warszawskim Centrum Badań i Nauczania Dziejów i Kultury Żydów w Polsce im. Mordechaja Anielewicza. W 1993 r. powstało na Uniwersytecie Wrocławskim Centrum Kultury i Języków Żydowskich, obecnie Studium Kultury i Języków Żydowskich. Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego organizuje Podyplomowe Studium Wiedzy o Kulturze Żydowskiej i Holokaucie. W 1996 r. zostało utworzone Towarzystwo Studiów Żydowskich, konsolidujące środowisko polskich badaczy zajmujących się historią i kulturą Żydów, oraz Komisja Badań Historii i Kultury Żydów w Akademii Umiejętności w Krakowie. Zakład Historii i Kultury Żydów na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie powstał w 2000 r., a Centrum Badań nad Zagładą w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN, którego celem jest stworzenie interdyscyplinarnego środowiska osób zajmujących się zagładą Żydów w Polsce w aspektach: historycznym, socjologicznym, psychologicznym, literaturoznawczym i antropologicznym, powstało w 2003 r.

Centrum Badań Holokaustu UJ nie powstało zatem w próżni. Co stanowi jednak o specyfice tej jednostki naukowej, co jest jej szczególną cechą, *added value*? Pośród wielu zadań, jakie wyznaczili sobie twórcy CBH UJ, są przede wszystkim badania naukowe i dydaktyka. Ale oprócz wyzwań akademickich Centrum stara się rozwijać takie działania, dzięki którym rezultaty badań naukowych byłyby dostępne nie wyłącznie poprzez specjalistyczne publikacje, aczkolwiek takie publikacje są realizowane i planowane w przyszłości, ale także poprzez odczyty, wykłady, panele dyskusyjne organizowane dla szerokiej publiczności, w przyjaznych miejscach w centrum Krakowa, m.in. w Muzeum „Galicja”, w Synagodze Wysokiej (we współpracy z Wydawnictwem Austeria) oraz w innych instytucjach. Centrum chce być obecne w przestrzeni miasta i przyczynić się do wzrostu obecności pamięci o zagładzie Żydów nie tylko wśród specjalistów.

Niezwykle ważnym aspektem działalności CBH UJ jest edukacja młodzieży. Obecnie w CBH UJ oraz w Instytucie Europeistyki UJ prowadzone są kursy, których celem jest przybliżenie wiedzy o Zagładzie oraz o wszelkich jej aspektach, które są z tym tematem powiązane. Kursy te są prowadzone przez pracowników UJ, a także przez zagranicznych gości. Jednym z nich był dr Wolf Kaiser, dyrektor ds. edukacji Domu Konferencji Wannsee w Berlinie, który na przełomie maja i czerwca 2008 r. prowadził 30-godzinny kurs pt. „Aspekty holokaustu”. Podczas zajęć poruszana była zarówno tematyka historyczna, pokazująca w sposób chronologiczny Zagładę (polityka Hitlera, getta, obozy, prześladowcy i ofiary), jak i kwestie dotyczące jej upamiętnienia oraz ostrzegania holokaustu przez różne grupy społeczne i narodowe (*oral history*, wspomnienia Ocalonych, muzea i pomniki holokaustu). Kurs miał charakter interakcyjny, studenci byli zobligowani do czynnego udziału w zajęciach, ich zadaniem było przygotowanie wybranych tekstów źródłowych oraz przedstawienie własnej opinii podczas dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami. W związku z dużym zainteresowaniem kursem rozważana jest możliwość zorganizowania cyklicznych kursów we współpracy z Domem Konferencji Wannsee, miejscem pamięci i centrum edukacji, które koncentruje się na organizowaniu specjalistycznych seminariów zawodowych dla uczniów, nauczycieli, pracowników administracji publicznej oraz pracowników sektora prywatnego.

CBH UJ oferowało w roku akademickim 2008/2009 następujące kursy odnoszące się do tematyki holokaustu: „Antysemityzm po Auschwitz” oraz „Holokaust w historii i filmie”. „Cienie [polskiej] przeszłości” oraz przejawy narastającego antysemityzmu w Europie Zachodniej, związanego z konfliktem bliskowschodnim, wymagają szczególnej uwagi ze względu na pamięć

o holokaucie. Celem kursu „Antysemityzm po Auschwitz” jest analiza i interpretacja zjawiska określanego przez Roberta Wistricha mianem „najdłuższej nienawiści”. W ramach kursu zaprezentowane zostaną teorie próbujące wyjaśnić źródła negatywnych postaw wobec Żydów. Uwaga poświęcona będzie również współczesnym dyskursom dotyczącym antysemityzmu w Europie, a także poza jej obszarem. Szczegółowej analizie zostanie poddana aktualna debata wokół antysemityzmu powojennego w Polsce. Kurs ma charakter interdyscyplinarny i interaktywny.

Celem kursu „Holokaust w historii i filmie” było zapoznanie studentów z historią holokaustu oraz z jego reprezentacjami w filmie. W ramach kursu została zaprezentowana historia antysemityzmu oraz teorie psychospołeczne usiłujące wyjaśnić źródła negatywnych postaw wobec Żydów. Przedmiotem analiz były m.in. następstwa holokaustu. Uwagę poświęcono wszystkim ofiarom holokaustu, a także współczesnym dyskursom dotyczącym Zagłady w Europie i poza nią. Obydwa kursy miały charakter interdyscyplinarny i interaktywny. Integralną ich częścią były filmy, poprzedzone wstępem i zakończone dyskusją, oraz materiały edukacyjne.

Od momentu swojego powstania Centrum zorganizowało wiele spotkań z profesorami, wykładowcami, dyplomatami, autorami i przedstawicielami organizacji pozarządowych. Szczególnym wydarzeniem był pokaz filmów o holokaucie, połączony ze spotkaniem z Andrzejem Wajdą, zorganizowany 12 marca 2008 r. dla uczczenia 65. rocznicy likwidacji krakowskiego getta. Spotkanie to zgromadziło na zamku w Przegorzalach tłum studentów i dorosłych, pragnących wziąć udział w dyskusji z mistrzem polskiego kina. Andrzej Wajda opowiadał o trudnościach i dylematach podczas kręcenia swoich filmów, a także o tym, jak różnie jego filmy były odbierane, np. *Korczak* we Francji.

Centrum Badań Holokaustu UJ włączyło się w program obchodów 65. rocznicy likwidacji getta krakowskiego także poprzez zorganizowanie dyskusji panelowej pt. „Przeszłość – Przyszłość. Pamięć o Żydach krakowskich”, która odbyła się na zamku w Przegorzalach 15 marca 2008 r. W spotkaniu wzięli udział: prof. David M. Crowe, autor biografii Oskara Schindlera: *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List*, prof. dr hab. Maria Orwid [zm. 9 lutego 2009 r. w Krakowie], pionierka badań nad skutkami przeżyć z okresu Zagłady, prof. dr hab. Aleksander Skotnicki, autor książki *Oskar Schindler w oczach uratowanych przez siebie krakowskich Żydów*, Katarzyna Zimmerer, autorka książki *Zamordowany świat. Losy Żydów w Krakowie 1939–1945*, oraz Robert Gądek z Festiwalu Kultury Żydowskiej w Krakowie. W dyskusji wzięli również udział nasi goście – 25 Ocalonych, którzy zawdzięczają życie m.in. Oskarowi Schindlerowi. Dyskusja dotyczyła pamięci o krakowskich Żydach i tragedii *Shoah* oraz postaci Oskara Schindlera. Moderatorem dyskusji był dr Piotr Weiser z UJ.

Centrum Badań Holokaustu UJ we współpracy z Konsulatem Generalnym USA oraz Instytutem Europeistyki UJ w Krakowie zorganizowało także spotkanie z ambasadorem J. Christianem Kennedym. Specjalny wysłannik Departamentu Stanu USA ds. Holokaustu wygłosił wykład pt. „Monitorowanie i walka z antysemityzmem” oraz odpowiedział na pytania zgromadzonych studentów. Spotkanie to było okazją do dyskusji z gronem młodzieży, zwłaszcza studentami zagranicznymi przebywającymi na Uniwersytecie Jagiellońskim, na temat skuteczności przeciwstawiania się postawom antysemickim.

W dniu 13 maja 2008 r. w Instytucie Europeistyki UJ odbył się wykład profesora Shimona Redlicha, historyka z Ben-Gurion University of the Negev w Izraelu, pt. „Autobiografia w kontekście historycznym. Jak pisałem *Razem i osobno. Polacy, Żydzi i Ukraińcy w Brzeżanach. 1919–1945*”. Książka Redlicha pt. *Razem i osobno* (Wydawnictwo Pogranicze 2002, II wyd. 2008) opowiada o współistnieniu trzech grup, różniących się etnicznością, religią i kulturą, w małym kresowym miasteczku, Brzeżanach. Współistnieniu, które przerwała wojna i Zagłada. Autor przywołuje wspomnienia z dzieciństwa, nie zaniebując jednak swojej powinności jako historyka, skrzętnie dokumentując fakty i sięgając do archiwów. *Razem i osobno* obrazuje

zbiorową pamięć trzech narodów i życie społeczności, która przestała istnieć. Po wykładzie odbyła się dyskusja panelowa z udziałem dra hab. prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego Waclawa Wierzbienca, prodziekana Wydziału Socjologiczno-Historycznego UR, oraz dra Sławomira Kaprańskiego, wykładowcy Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie. Moderatorem dyskusji była dr Edyta Gawron z Katedry Judaistyki UJ.

Wraz z Muzeum „Galicja” dnia 29 maja 2008 r. CBH UJ zorganizowało spotkanie z wybitnym znawcą europejskiej i żydowskiej historii, profesorem Robertem Wistrichem, dyrektorem The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism (SICSA). Wykładowca Hebrew University w Jerozolimie wygłosił referat na temat antysemityzmu na Bliskim Wschodzie. Po wykładzie profesor Wistrich odpowiadał na pytania uczestniczącej w spotkaniu młodzieży. W październiku 2008 r. gośćmi Centrum byli Jan Tomasz Gross z Uniwersytetu Princeton w USA (10 października 2008) oraz Karol Becker z Instytutu Polskiego w Tel Awiwie (20 października 2008), który opowiadał o meandrach nauczania o holokaucie w Izraelu.

W dniach 21–24 października 2008 r. Międzynarodowe Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokaucie przy Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau (MCEAH) oraz CBH UJ zorganizowały ogólnopolską konferencję naukowo-dydaktyczną pt. „Auschwitz i holokaust – dylematy i wyzwania polskiej edukacji”. Celem konferencji było zainspirowanie refleksji naukowej dotyczącej nauczania o Auschwitz i holokaucie w Polsce od momentu wprowadzenia go do programów szkolnych w 1999 r. Obrady konferencji koncentrowały się wokół następujących obszarów tematycznych: znaczenie edukacji o Auschwitz i holokaucie w XXI wieku, Auschwitz i holokaust w świadomości młodzieży, rola muzeów i miejsc pamięci w edukacji pozaszkolnej, spotkania młodzieży a problematyka Auschwitz i holokaustu, Auschwitz i holokaust w edukacji szkolnej i akademickiej.

Wiosną roku 2009, 5 marca, odbyła się międzynarodowa konferencja (we współpracy z Bernardin Center w Catholic Theological University w Chicago i Cardinal Suenens Center at John Carroll University w Cleveland, Center for Christian-Jewish Learning, Boston College, Tanenbaum Center for Interreligious Understanding) upamiętniająca dzieło i osobę ks. Stanisława Musiała, SJ. W konferencji wzięli udział naukowcy i eksperci z Polski: prof. Jan Woleński, prof. Joanna Tokarska-Bakir, prof. Stanisław Obirek, prof. Stanisław Krajewski, red. Konstanty Gebert oraz eksperci z uniwersytetów amerykańskich, m.in. prof. Doris Donnelly z John Carrol University i ks. prof. John Pawlikowski z Chicago.

Obecnie najważniejszym programem edukacyjnym organizowanym przez Centrum jest Szkoła Letnia „Nauczanie o holokaucie”. W dniach 3–8 lipca 2008 r. odbyła się trzecia edycja tego programu. III Szkoła Letnia jest wspólnym przedsięwzięciem polskich instytucji: Centrum Badań Holokaustu Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytutu Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokaucie przy Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, oraz amerykańskich partnerów: The Holocaust Memorial Resource and Education Center of Florida, American Jewish University, Los Angeles, The State of California Center for the Study of the Holocaust, Genocide, Human Rights and Tolerance, przy wsparciu The Museum of Jewish Heritage: Living Memorial to the Holocaust w Nowym Jorku. I edycja Szkoły w 2006 r. odbyła się także we współpracy z instytutem Yad Vashem w Jerozolimie.

W III Szkole Letniej wzięło udział 60 nauczycieli z całej Polski, gdyż to właśnie do nich przede wszystkim skierowana jest ta oferta edukacyjna. W zajęciach uczestniczyli także studenci i przedstawiciele organizacji pozarządowych. Wśród nauczycieli i wykładowców byli m.in.: prof. Michael Berenbaum, prof. Feliks Tych, prof. Stanisław Obirek, Mitchell Bloomer, dr Franciszek Piper, dr Henryk Świebicki, Robert Kuwałek, Wiesława Młynarczyk. Warsztaty prowadzili dr Piotr Trojański i Robert Szuchta.

Tematyka wykładów była bardzo zróżnicowana, od kwestii podstawowych, jak historia Żydów, organizacja gett i obozów, poprzez postawy Polaków wobec Zagłady, literaturę holokaustu aż do antysemityzmu XXI wieku. Uczestnicy szkoły mieli możliwość obejrzenia filmów związanych z tematyką holokaustu, a także wzięcia udziału w Festiwalu Kultury Żydowskiej. Wydarzeniami, które wywołały wiele wzruszeń, było spotkanie z Ocaloną Miriam Akavia – znaną pisarką izraelską pochodzącą z Krakowa, jak również całodniowa wizyta w Auschwitz-Birkenau.

Misją Szkoły Letniej jest budowanie otwartego i tolerancyjnego społeczeństwa poprzez włączenie nauczania o holokaucie do polskiego systemu edukacyjnego. Liczba chętnych do wzięcia udziału w tym programie (350 zgłoszeń w 2006 r., 240 – w 2007) jest najlepszym dowodem, że edukacja ta jest niezwykle potrzebna.

Współpracownicy CBH UJ mają nadzieję, że nie tylko Szkoła Letnia stanie się cyklicznym wydarzeniem. Podobne zadanie miało spełnić polsko-niemieckie seminarium zorganizowane w 70. rocznicę „nocy kryształowej”, w Dniu Walki z Rasizmem i Antysemityzmem. Seminarium przygotowane zostało przez CBH UJ wraz z Międzynarodowym Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokaucie przy Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau i Domem Konferencji Wannsee. Celem seminarium była refleksja nad antysemityzmem i rasizmem w latach trzydziestych XX wieku w Europie, a także podjęcie dyskusji nad walką z faszyzmem i antysemityzmem poprzez edukację. Na seminarium, które odbyło się w dniach 9–10 listopada 2008 r., zostali zaproszeni zarówno eksperci, jak i młodzi naukowcy oraz doktoranci. Podczas seminarium przedstawione zostały także polskie i niemieckie instytucje zajmujące się przeciwdziałaniem dyskryminacji i ksenofobii.

Centrum Badań Holokaustu UJ zainicjowało nowy projekt (we współpracy z MSZ RP), który polega na stworzeniu mapy Polski mówiącej o edukacji i pamięci o holokaucie. Zbieramy informacje, materiały, dane statystyczne, sprawozdania oraz raporty z przeprowadzonych seminariów, konferencji, szkoleń dla nauczycieli, treningów i konferencji dla uczniów, wystaw, happeningów oraz innych wydarzeń dotyczących historii i pamięci o holokaucie zorganizowanych w latach 1989–2008. Interesuje nas liczba tych wydarzeń, uczestnicy oraz tematyka. Jednym z najważniejszych źródeł dla potrzeb bazy są informacje pozyskane z miejsc pamięci i męczeństwa, muzeów przy dawnych obozach koncentracyjnych, a także informacje z uniwersyteckich bibliotek na temat liczby prac magisterskich i doktorskich dotyczących tej problematyki. Tworzenie bazy danych nie stanowi samodzielnego projektu, a jedynie podstawę do bardziej zaawansowanych badań naukowych, prowadzonych przez zespół CBH UJ. Jednym z możliwych zastosowań takiej bazy jest wyznaczenie poszczególnych ośrodków i dokonanie ewaluacji ich działań (za zgodą ośrodka), a tym samym próba zmierzenia oddziaływania edukacji dotyczącej holokaustu na wybraną grupę odbiorców.

Wieloletni projekt badawczy Centrum o zasięgu ogólnopolskim, rozpoczęty jesienią 2008 r., dotyczy „Badania antysemityzmu i postaw wobec holokaustu wśród młodzieży polskiej” (grant Rotschild Foundation). Jest to projekt z komponentem edukacyjnym, realizowany we współpracy z instytucjami akademickimi i organizacjami pozarządowymi. Celem projektu jest diagnoza obecnych postaw młodzieży polskiej wobec Żydów i holokaustu oraz analiza działań obywatelskich odnoszących się do pamięci o holokaucie. Pierwsza część projektu dotyczy badania zmian w postawach młodych ludzi w porównaniu z podobnymi badaniami przeprowadzonymi wśród młodzieży 10 lat wcześniej. Druga część projektu zakłada pogłębioną analizę programów edukacyjnych w polskich szkołach oraz organizacjach pozarządowych.

We współpracy z OBWE (OSCE/ODHIR) powstał, jeszcze w ramach działalności Pracowni Badań Holokaustu, przewodnik internetowy „Edukacja dla Tolerancji”, zawierający

opisy ponad 300 instytucji zajmujących się problematyką: edukacji dla tolerancji, wolności religii i wyznania, praw człowieka, mniejszości, edukacji międzykulturowej, społeczeństwa obywatelskiego, antysemityzmu, holokaustu, rasizmu, dialogu międzyreligijnego, konfliktów, pomocy humanitarnej, równości płci, Romów i Sinti. Celem przewodnika jest pomoc osobom i instytucjom współtworzącym politykę edukacyjną, a także odpowiedzialnym za działania na rzecz uczenia tolerancji w kontekście wolności religii i wyznania, w celu zapobiegania konfliktom na tle etnicznym i religijnym w szkołach oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Przewodnik ma ułatwić nauczycielom i studentom (przyszłym nauczycielom) dostęp do środków dydaktycznych pomocnych w kształtowaniu postaw otwartości i szacunku dla innych tak w szkole, jak i poza nią. Kolejnym celem jest dostarczenie metod i rozwiązań pedagogicznych, które, przeniesione na grunt szkoły, przyczynią się do przezwyciężenia nieprawdziwego i często funkcjonującego na zasadzie kliszy wizerunku osób należących do odmiennych grup religijnych, narodowościowych czy etnicznych. Przewodnik udostępnia osobom działającym na polu edukacji w Europie i w Azji szerokie spektrum metod i rozwiązań przydatnych w przezwyciężaniu negatywnych stereotypów, uprzedzeń i przejawów dyskryminacji, które mogą wystąpić w ich krajach.

Stworzenie przewodnika internetowego, dostępnego dla wszystkich zajmujących się uczeniem tolerancji w odniesieniu do religii i wyznania, jest pierwszym krokiem ku informowaniu zainteresowanych tą problematyką przedstawicieli organizacji państwowych, organizacji pozarządowych oraz poszczególnych nauczycieli o przykładach dobrych rozwiązań, jakie udało się znaleźć w tej kwestii w różnych częściach świata. Strony funkcjonują głównie jako przewodnik po organizacjach działających na całym świecie, zawierają opis ich działalności. Przykłady rozwiązań proponowanych i wprowadzonych w innych krajach, które znajdują się na stronach przewodnika, sprawią być może, iż odegra on pozytywną rolę w procesie demokratyzacji szkolnictwa, z jednej strony przyczyniając się do wzmocnienia roli nauczyciela i ucznia w procesie dydaktycznym, z drugiej – zachęcając nauczycieli do wprowadzania nowych treści i metod nauczania. CBH UJ stale rozbudowuje przewodnik i planuje kolejną, poszerzoną jego edycję na CD.

Oprócz przewodnika internetowego „Edukacja dla Tolerancji” ukazała się, dzięki finansowemu wsparciu Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, publikacja *Dlaczego należy uczyć o holokauście* (pod red. Jolanty Ambrosewicz-Jacobs i Leszka Hońdy), przeznaczona do bezpłatnej dystrybucji wśród nauczycieli. *Dlaczego należy uczyć o holokauście* to zbiór esejów autorstwa wybitnych specjalistów z zakresu nauczania o holokauście wraz z opisem instytucji dysponujących narzędziami edukacyjnymi, powstały z myślą o czytelnikach, dla których proces nauczania-uczenia jest procesem otwartym, niekoniecznie ograniczonym do stałych relacji nauczyciel-uczeń.

Książka ta adresowana jest zarówno do osób, którym nie jest obojętny fakt wymordowania 10 procent obywateli przedwojennej Polski, jak i do osób, które być może dotąd nie zdają sobie z tego sprawy. O napisanie esejów poproszone zostały autorytety życia publicznego i specjaliści z różnych dziedzin nauki: Jerzy Tomaszewski, Zdzisław Mach, Ireneusz Krzemiński, Stefan Wilkanowicz, Olga Goldberg-Mulkiewicz, Monika Adamczyk-Garbowska, Stanisław Obirek, Robert Szuchta, Tanna Jakubowicz-Mount, Stanisław Krajewski, Sergiusz Kowalski, Sławomir Kaprański, Hanna Węgrzynek, Andrzej Mirga, Natalia Aleksium i inni.

W CBH UJ realizowane są także, we współpracy z instytucjami krajowymi i zagranicznymi, projekty edukacyjne związane z pamięcią. Projekt „Stories on Geographies – European Participatory Geoblog of Memory” (www.storiesongeographies.eu) został zapoczątkowany przez Stowarzyszenie Acmos z Turynu, promujące aktywność obywatelską i zaangażowanie społeczne młodzieży. Jednym z głównych założeń projektu jest zachęcenie młodych ludzi do zainteresowania przeszłością swojej miejscowości, miasta czy regionu. Geoblog to wirtual-

na mapa europejskich miejsc pamięci związanych z II wojną światową, która ma być międzynarodową platformą dialogu i upamiętniania. Muzea, organizacje oraz osoby prywatne mogą umieścić tam opis danego miejsca, dołączyć do niego zdjęcia lub opis własnych doświadczeń z nim związanych. Projekt uzyskał wsparcie Komisji Europejskiej, uczestniczą w nim instytucje partnerskie z Włoch, Francji, Belgii, Portugalii i Polski. Centrum Badań Holokaustu UJ, jako jeden z partnerów, zachęca polskich uczniów i studentów do wzięcia udziału w projekcie i tworzenia wirtualnych opisów miejsc pamięci w naszym kraju.

Centropa to wyjątkowy projekt, ożywiający świat środkowo- i wschodnioeuropejskich Żydów dzięki połączeniu historii mówionej i pamiątek wizualnych. Na potrzeby projektu przeprowadzono wywiady z niemal 1400 Żydami z Europy oraz zebrano różne pamiątki, takie jak zdjęcia czy dokumenty rodzinne. Są one redagowane, a następnie włączane do archiwum projektu na stronie www.centropa.org, gdzie tworzą wyjątkowe, nowoczesne i interaktywne muzeum *on-line*, które poprzez osobiste historie ludzi przybliży kulturę i historię Żydów w XX wieku w Europie Środkowowschodniej. Projekt skupia się przede wszystkim na Europie Środkowowschodniej, byłym Związku Radzieckim i Bałkanach. Strona internetowa istnieje, jak dotąd, w wersjach angielskiej, niemieckiej i węgierskiej. Dzięki specjalnej wyszukiwarce na stronie łatwo znaleźć informacje, które mogą mieć zastosowanie w badaniach, edukacji, upamiętnianiu. Centrala projektu Centropa mieści się w Wiedniu. Centrum Badań Holokaustu, jako partner w projekcie, koordynuje redakcję części wywiadów, dokonywaną przez studentów i doktorantów UJ.

CBH UJ jest ośrodkiem wskazującym obszary badawcze, którym warto poświęcić poszerzone badania naukowe, a także proponującym twórcze metody nauczania o holokaucie we współpracy z instytucjami zajmującymi się problematyką antysemityzmu i ochroną żydowskiego dziedzictwa. W dniu 26 września 2008 r. w Wasilkowie (woj. podlaskie) odbyły się warsztaty dla nauczycieli i liderów lokalnych, poświęcone dialogowi międzykulturowemu i prowadzone przez ekspertów CBH UJ. Warsztaty zorganizowane zostały przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego (FODŻ) we współpracy z urzędem gminy jako jedno z działań realizowanych w ramach projektu „Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa, współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji”, wspieranego przez Fundację im. Stefana Batorego. Do końca 2008 r. zostały zrealizowane warsztaty w następujących miejscowościach: w województwie lubelskim we Frampolu, Kraśniku, Łęcznej, Tarnogrodzie, Zamościu; w województwie podkarpackim w Dynowie, Medyce, Niebylcu, Sieniawie, Sokołowie Małopolskim, a w województwie podlaskim w Milejczycach, Przerośli, Suchowoli, Tykocinie.

„Czego można się dowiedzieć od Polaków? Oni tego nie chcą pamiętać i ja im się nie dziwię. Na ich miejscu ja też bym nie chciała pamiętać” – czytamy w *Umschlagplatzu* Jarosława Marka Rymkiewicza⁴. „Żyjemy w świecie, w którym różne rzeczy niegodne miały miejsce. Uniwersytet jest od tego, żeby badać prawdę, aby tę prawdę przekazywać, żeby pamiętać. Dlatego nawet te najboleśniejsze, najgorsze, najmniej przyjazne nam fragmenty historii musimy badać, przekazywać młodym ludziom i pamiętać o tym” – powiedział podczas inauguracji CBH rektor UJ, profesor Karol Musioł. Badania postaw polskiej młodzieży wobec holokaustu w 1998 r. wykazały, że 88 proc. 16–17-latków uważa, iż należy przekazywać wiedzę o zagładzie Żydów, ponieważ jest to lekcja dla ludzkości. Z drugiej jednak strony – prawie 13 proc. młodych Polaków zaprzeczało istnieniu holokaustu⁵. Edukacja jest zatem konieczna.

Jolanta Ambrosewicz-Jacobs, Katarzyna Meroń

⁴ J.M. Rymkiewicz, *Umschlagplatz*, Gdańsk 1992, s. 127.

⁵ J. Ambrosewicz-Jacobs, *Me Us Them. Ethnic Prejudices and Alternative Methods of Education*, Cracow 2003.